

HAYAT BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA LİDERLİK ÖĞRETİMİ

Levent ERASLAN*

Özet

Liderlik sosyal bilimlerin üzerinde en çok tartışılan kavramlarından biridir. Bu özelliği ile liderlik genel olarak hedefler bağlamında bireyleri sistematik olarak etkileme, harekete geçirme, yönlendirme süreci olarak tanımlanabilir. Liderliğe ilişkin çeşitli kuramlar bulunmakla beraber, liderliğin doğuştan gelen özellikler bütünü olmadığı ve çeşitli bilgi, beceri, davranışlar bağlamında bireylerde oluşabileceği anlayışı; liderliğin öğretimine yönelik çeşitli araştırma ve çalışmalar başlamasına neden olmuştur. Liderliğin özellikle erken yaşlarda öğretilmesi ile birlikte bireylerde gelişebileceği ve buna yönelik olarak hazırlanan sistematik liderlik eğitimi programlarıyla güçlendirebileceği hususunda önemli bir görüş birliği bulunmaktadır. Bu bağlamda öğretim programları önemli kaynaklardır. Bu bağlamda İlköğretim kademesinin birinci evresinde okutulan Hayat Bilgisi dersinin içeriği, amacı ve özellikleri liderlik becerilerini geliştirmeye dönüktür. Özellikle yaşam becerileri temelli olan dersin öğretimi, öğretmen etkinlikleri, destekleyici okul iklimi ile aile katkısı ile liderlik becerileri için etkili bir zemin oluşturmaktadır.

Bu çalışmada; ilköğretimin ilk üç sınıfında okutulan ve 2005 yılında yeniden yapılandırılan Hayat Bilgisi dersi öğretim programındaki liderlik öğretimi kazanımları ve etkinlikleri tartışılacak ve çeşitli öneriler sunulacaktır. Ayrıca liderliğin öğretilirliği, liderliğin çeşitli kuramları bağlamında destekleyici öğeleri ile ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Liderlik, liderlik öğretimi, hayat bilgisi dersi, öğretim programı

Giriş

Tarihin eski çağlarından günümüze insanlar liderlik ve liderliğe ilişkin düşüncelerle ilgili olmuşlardır. Liderlik akademik ve günlük yaşamda yeri olan ve bireylerin ilgisini çeken bir olgudur. Bu popüler özelliği liderlik üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmasına neden olmuştur.

Liderlik, sosyal bilimlerin ortak inceleme konularından biri olmasına karşılık liderliğin ne ifade ettiği konusunda sosyal bilimciler arasında ortak bir algı birliği oluşmamıştır. Liderlik, farklı bakış açılarından yaklaşıldığında ve bakıldığında değişik biçimlerde analiz edilebilen ve tanımlanabilen bir olgudur. Nasıl ki bir nesneye farklı açılardan bakıldığında onun farklı özellikleri görüldüğü gibi liderlik olgusuna

* Yrd. Doç. Dr.; Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi, Denetimi, Teftişi ve Planlaması ABD Başkanı.

da farklı yönlerden yaklaşıldığında, onun farklı biçimlerde analiz edilip tanımlanması doğal karşılanabilir. Buna göre liderlik, yönetim biliminin bir konusu ve iş yaşamıyla ilgili bir kavram olduğu kadar psikolojik, sosyolojik, politik, askeri, felsefi, tarihsel açılardan ele alınıp analiz edilebilen bir olgu olma özelliği göstermektedir (Şişman, 2002,1). Liderliğin bu çok yönlü özelliği özellikle küresel ortamdaki değişim sürecine ve buna bağlı olarak da liderlerden beklenen işlevlerin farklılaşmasıyla karmaşıklaşmıştır (Macbeath ve Diğ., 1996; akt. Karip, 1998,445). Buna göre liderlik, sınırları ve anlamları kesin olarak betimlenemeyen bir olgudur. Liderliğin derin ve kapsamlı bir olgu olma özelliği tanımlamalarda farklılaşmayı beraberinde getirmekle birlikte “İnsan grubunun olduğu yerde liderlik vardır” sonucu da uzlaşa sağlanan bir yargı olarak kabul edilmektedir (Eraslan, 2003, 14).

Oxford İngilizce Sözlükte, lider kelimesinin varlığının 1300'lere kadar dayandığı ama liderlik olgusunun yeni bir kavram olup 19.Yüzyılın ilk yarısında ortaya konulduğu belirtilmektedir (Brestrich, 1999,40). Liderlik, İngilizce bir kelime (*leadership*) olup kelimenin aslı fiil olarak “lead” şeklindedir. Anlamı; yön göstermek, yol göstermek, kılavuzluk etmek, öncülük etmek, rehberlik yapmaktır. *Leader* kelimesi ise; rehber, kılavuz, önder, baş, lider, reis anlamlarını taşımaktadır (Redhouse, 1997). Türkçe’de ise liderlik olgusunun karşılığı olarak “önderlik”, “yederlik” kelimeleri önerilmişse de ulusal literatürde “liderlik” kelimesi daha yaygın olarak kabul görmüş ve kullanılmıştır (Brestrich,1999,41; Erçetin,2000,3). Bu tartışmalar bağlamında liderlik; bireylerin bir amaç doğrultusunda oluşturdukları grupların paylaşılan ve inanılan bir vizyon doğrultusunda istekli ve coşkulu olarak ortak hedefleri benimsemesini ve bu hedeflerin gerçekleşebilmesi için güçlenerek bütün varlıkları ile katkıda bulunmasını sağlayan stratejik ve ortak sinerjik bir güçtür.

Liderliğin bu özellikleri bağlamında nasıl oluştuğu ve yapılandırıldığı ve bireylerde nasıl ayırt edici bir özellik haline geldiği önemli bir tartışma konusu olmuştur.

Liderlik Öğretilebilir mi?

Liderliğin öğretilebilir beceriler bütünü olup olmadığı ya da lider doğulur mu -olunur mu? gibi sorular uzun yıllardır literatürde tartışma konusu olmuştur. Liderliğin öğretilebilir davranışlar bütünü olup olmadığı sorusunun yanıtı liderliğin doğuştan gelen özelliklerde olduğunu savunan “Özellik Kuramının” analizi ile verilebilir. Bu kuramın yapısal özellikleri ve kurama yapılan eleştiriler liderliğin öğretilebilirliğini vurgulamada önem taşımaktadır. Ayrıca aşağıda davranışsal, durumsal ve yeni liderlik paradigmasının genel özellikleri de tartışılmıştır.

Temel Liderlik Kuramları

Literatürde liderlik kuramlarından ilki özellikler kuramıdır ve liderlik kuramlarının en eskisi olarak bilinir. “Büyük İnsanlar Yaklaşımı” (Great Man-Trait Theory) olarak da tanımlanan bu geleneksel yaklaşım, tarihsel süreçteki liderlerin özelliklerinden yararlanılarak oluşturulmuştur (Schermerhorn, Hunt, Osborn, 1997, 315; Northcraft, Neak, 1990, 401). Özellikle dönemin askeri ve bürokratik yöneticilerinin liderlik özellikleri incelenmiş, yaşadıkları dönemlere damgasını vuran liderlerin kişisel özellikleri de araştırılarak, liderlik için gerekli olan bireysel ve toplumsal özellikler saptanmaya çalışılmıştır. Napoleon, İ.Gandhi, A. Lincoln, W.Churchill, Martin Luther King ve Atatürk gibi unutulmaz ve karizmatik liderlerin yaşadıkları

dönem içinde ortaya çıkışları ve etkileri uzun yıllar araştırma konusu olmuş ve bu kişilerin liderlik özellikleri araştırılarak kuram temellendirilmiştir (Erdoğan, 1994,334).

Özellik Kuramı'na göre, insanlar "**lider olarak doğarlar, sonradan lider hâline gelemezler**". Yine bu kurama göre, liderler doğuştan gelen birtakım üstün özellikleri sayesinde diğerlerinden (izleyenlerinden) ayrılırlar (Wilson, 1995,154). Northcraft ve Neak'a göre lider, bir takımyıldızı gibi izleyenlerinden ayrı bir kişiliğe ve yapıya sahiptir. Bu durumda, liderlik tarzını açıklamanın tek yolu ise, bu tip insanların sahip oldukları nitelikleri ölçmekle sağlanabilir. Bu konuda yapılan araştırmalar sonucunda etkili liderlik özellikleri saptanmıştır. Özellik Kuramı'na göre liderler; uzun boylu, yüksek sosyoekonomik statüde, zeki, yüksek adalet duygusuna sahip, bilgili, sözlü iletişim becerileri olan (hitabet, etkili konuşma), kararlı, sosyal ilişkilerinde becerili, başarılı olmak için isteklilik gibi özelliklerde olmalıdır (Wilson, 1995,155; Hellriegel, Slocum, Woodman, 1998,308).

Liderlik eğitimi üzerine çalışan Myers, liderlik konusunda yapılan ve elli yıllık bir süreyi kapsayan iki yüzden fazla çalışmayı çözümlemiş ve kişilik özellikleri ile liderlik arasındaki ilişki konusunda bazı saptamalar yapmıştır. Bu çalışma sonucunda kurama eleştiriler yöneltilmiştir (Schneider,148, akt. Aydın, 1994,235; Kaya, 1991,141):

- Hiçbir fiziksel özellik, liderlikle anlamlı bir biçimde ilişkili değildir. (Napoleon'un kısa boylu olması ve ABD başkanı Franklin Roosevelt'in çocuk felcinden dolayı tekerlekli sandalyeye bağımlılığı, onların liderlik becerilerini etkilememiştir.*)
- Liderler üyesi buldukları gruptan zekâ açısından biraz ileri görünseler de daha üstün zekâ ile liderlik arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
- Grup tarafından karşılaşılan ve çözümü gereken soruna uygulanabilir nitelikteki bilgi, liderlik statüsüne önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır.
- Durumu kavrama gücü, girişim gücü, işbirliği, özgünlük, hırslı olma, coşkusal kararlılık, yargılama gücü popüler olma ve iletişim becerisi gibi tutumlar liderlikle ilişkili görülmektedir.
- Hiçbir özellik, liderler için ortak bir özellik değildir. Başka bir anlatımla, tüm liderlerin paylaştıkları ortak bir özellik yoktur.

Bu eleştirilere ek olarak kuramın izleyenlerin ihtiyaçlarını göz ardı etmesi, çeşitli özelliklerin görece önemini açıklığa kavuşturmaması ve durumsal faktörleri dikkate almaması kuramın önemli sınırlılıklarını oluşturur (Çelik,2000,9). Ayrıca, liderlik özelliklerinin genellenmesi, grup dinamiğinin gözardı edilmesi ve neden sonuç ilişkisinin belirtilmemesi bakımından kuram başarısızlığa uğramıştır (Brestrich, 1999,59).

---

* Ayrıntılı bilgi için bakınız: **Leader To Leader: Enduring Insights On Leadership From The Drucker Foundation's Award-Winning Journal**. San Francisco, 1999. (Liderden Lidere: Drucker Vakfının Ödüllü Yayın Organından Liderlik Üzerine Sağlam İlgörüler (Çev: Salim Atay, Zülfü Dicleli) MESS Yayınları, 1999.

Özellik kuramının başarısızlığı ile liderliğin doğuştan gelen özellikler bütünü olmadığını; çeşitli bilgi, beceri, davranış ve durumsallık bağlamında bireylerde oluşabileceği anlayışı, liderliğin öğretimine yönelik çeşitli araştırma ve çalışmalar başlatılmıştır. Böylelikle liderliğin doğuştan değil gelen beceriler bütünü olmadığını ve öğretilebilirliği tartışılmaya başlanmıştır.

Bu çalışmalardan önde gelenlerinden biri Davranış Kuramıdır (The Behavioral Theory). Davranış Kuramı çalışmalarında, liderin ne yaptığı tanımlanarak, başkalarını amaçlar doğrultusunda yönlendirebilmesi için gerekli davranışlarının tespiti amaçlanmıştır. Bu kuram, eğer liderlik davranışları belirlenirse, kişinin bu davranışları elde etmek üzere eğitilebileceğini savunarak, Özellik Kuramı'nın tezini çürütmeye çalışmıştır (Brestrich, 1999,59).

Özellik kuramında, lideri tanımlamada kişisel özellikler önemli rol oynamaktayken, davranış kuramında ise, bir liderin ne yaptığı ve izleyenlere nasıl davrandığı önemlidir (Hellriegel, Slocum, Woodman,1998,308). Davranış Kuramında, etkili liderlik tarzının tanımı, temelde, bir liderin davranış biçimi ve astlarının bu davranış biçimine gösterdikleri duygusal ve davranışsal tepkilerle açıklanmaktadır (Northcraft, Neak, 1990,412).

Bir diğer kuram ise Durumsallık Kuramıdır (The Contingency Theory). Bu kurama göre, bütün durumlarda ve ortamlarda etkili olabilecek bir liderlik biçimi belirlemek yararsız bir girişim olarak kabul edilmektedir. Çünkü etkili liderlik özellikleri, lider davranışları ve liderin içinde bulunduğu örgütsel ortamın özellikleri arasındaki uyumlu etkileşimle sağlanabilir. Kısacası, etkili liderliğin tek bir etken tarafından belirlenemediği sayılına dayanmaktadır (Tanrıöven, 1999,80).

Bu kurama göre etkili liderlik, belirli liderlik özellikleri ve davranışları ile belirli durumsal koşulların bir araya gelmesi ile ortaya çıkar. Liderlik araştırmaları bu karmaşık ilişkiyi ortaya çıkarmak amacıyla odaklanmıştır. Durumsallık yaklaşımlarına göre liderliğin tanımı yapılacak olursa, liderlik; görevin gereklerine, izleyenlerin beklentilerine, ihtiyaçlarına, tutumlarına ve tüm bunların içinde bulunduğu çevreye dayalı olarak çeşitlilik gösteren sınırlı sayıdaki durumsal faktörü ya da boyutu içeren bir süreçtir (Çetin,1999,535).

Özellik kuramı, davranışçı ve durumsal kuramların özelliklerinin vurgulanması ve analizi sonucunda ortaya çıkan liderlik profilinin yetersizliği yeni bir liderlik anlayışının gerekliliğini ortaya koynuştur. Ayrıca yeni liderlik paradigması da liderliğin öğretilebilirliği bağlamında argümanlara sahiptir.

Yeni Liderlik Paradigması

Yeni liderlik paradigmasına göre lider; sadece insanları etkileyen ve yapıyı harekete geçiren özelliklerde değildir. Yeni anlayışta var olan bilgi, beceri, yetenek düzeyleri ile yönetimi anlama-algılama tarzı, başarıyı bir gereksinim olarak görme eğilimi, lideri artık "düşünce oluşturan kişi"; izleyeni de "iş yapan kişi" olmaktan çıkarmıştır. Rekabetin yoğunlaştığı hatta yok edici hâle dönüştüğü, çalışanların moral ve tatmin duygularının örgütsel verimlilik ve etkilige yansıdığı, insanlığın sahip olduğu bilgi, beceri ve yetenekten yararlanmanın en değerli kaynak olduğu günümüzde toplumlarda, liderin varlığı ve fonksiyonu geçmişin basit lider-izleyen

ilişkisinden çok daha karmaşık hâle gelmiştir. Yaşanan değişimler, liderin başarılı olmasının temel şartını çevresinde ve etkilediği gruptaki iletişimin ve sosyal etkileşimin yapıcılığına odaklanmıştır. Bu anlamda, çevresindeki mevcut koşullara cevap verecek şekilde esnekliğe sahip olan ve yalnız kendilerini değil, bir bütün olarak grup ve toplulukları değişen durumlara hızla uyarlamada yardımcı olan ve destek sağlayan, böylece örgüt-çevre arasındaki karşılıklı etkileşimde örgütün kazançlı çıkmasını amaçlayan liderlik anlayışı giderek daha büyük önem kazanmaktadır (Bayrak, 1997, 356).

Liderliğe ilişkin tanımlayıcı çalışmalar daha önce de belirtildiği gibi liderliği, özellikler, davranışlar ve durumlara (koşul) göre değişkenler ile belirli bir dönemde ve ortamda gözlenen davranışlar olarak tanımlayarak bütüne inememişlerdir (Karip, 1997,445). Gelişen teknoloji, değişen çevresel koşullar, artan bilgi düzeyi ile sosyo-kültürel ve ekonomik devrimler liderlik olgusunun da değişmesine, 21. yüzyıl gereklerine uygun liderlik rol ve davranışlarının oluşmasına yol açmaktadır.

Handy (akt: Özden, 1999,118), bu değişim sürecini şöyle özetlemektedir:

“Yeni liderlik anlayışı diğerlerinden çok farklıdır. Bugün geçerli olan sözcük, İngilizce’de “*adhocracy*” olarak ifade edilen ve birliktelikleri, ortaklıkları, ekip çalışmasını, yetkilendirmeyi, inisiyatif kullanma özgürlüğünü kapsayan terimdir. Artık anahtar sözcükler planlar değil, seçeneklerdir; kusursuz değil, olabilecek olanlardır; boyun eğmek değil, katılmaktır. Bunlar mühendisliğin değil, politikanın; yönetimin değil, liderliğin terimleridir.”

Handy’nin belirttiği bu özellikler, çağımızın gereklerine uygun özellikler olarak kabul edilebilir. Değişen liderlik anlayışında; değişime açık olma, koalisyonlar oluşturma, vizyon desenleme, misyon ve strateji belirleme, izleyenlerini amaca güdüleme gibi beceriler ön plana çıkmaktadır. Özden (1999, 118-120,), yeni liderlik bileşenlerini; katılım, seçenekler, güçlendirme (yetkilendirme) sinerji, kazanılan otorite olarak açıklamaktadır. Bu yeni liderlik algısı yeni liderlik modellerinin oluşmasına neden olmaktadır. Bu liderlik modellerinden bazıları şunlardır: Dönüşümcü liderlik, entelektüel liderlik, moral (etik) liderlik, kuantum tip liderlik, otantik liderlik ve yardım edici liderlik şeklindedir.

Liderliğin doğuştan bir özellik olduğu kabulünden liderin davranışlarda ve durumlarda olduğu gibi anlayışlarla beraber geline son nokta; liderliğin ortak bir sinerji ürünü olduğudur. Liderliğin değişen dünyanın farklı dinamiklerine uygun yeni tanımlamasının temelinde “öğretilebilir” ve “öğrenilebilir” olma özelliği bulunmaktadır. Liderliğin temel öğeleri olan etkileme, harekete geçirme, vizyon kurgulama, strateji oluşturma, risk alma, motivasyon vb.gibi bir çok arttırabilir özellik bireylere eğitim yoluyla kazandırılabilir. Bu bağlamda bireyin öz farkındalıklarının tespiti ve buna dönük liderlik eğitimi, liderlik özellik ve becerilerinin kazandırılmasında etkili olacaktır. Sternberg (2005,37)’e göre “insan yetenekli bir lider olarak doğmaz; bu, kişinin yetkinlik ve uzmanlığını geliştirmesine bağlıdır”. Bir başka deyişle, liderlik eğitimi erken yaşlarda başlarsa liderlik etkili bir biçimde öğretilir. Bu kazandırma sürecinin temelinde eğitim sistemi ve onun uygulama alanları olan okullar, stratejik bir öneme sahiptir.

Okullar ve Liderlik Öğretimi

Okul olarak tanımlanan yapılarda formal eğitim etkinliklerinin yanı sıra farklı çalışma alanları bulunmaktadır. Schlechty "Okulu Yeniden Kurmak" (Shaking up the Schoolhouse) adlı eserinde vurguladığı gibi (2005, 56-58); " Okulların işi öğrencilerin katılımını ve toplumun geleceği için önemli olan şeyleri öğrenmelerini sağlayacak çalışmalar tasarlamaktır. Okulların işi öğrencilere katılımçılık, engeller karşısında yılmama ve başarıma hissini öğretmektir". Schlechty'in bu vurgulamaları özünde liderlik ile ilgilidir. Buna göre okullar öğrencilere liderlik bilgi ve becerisi kazandırmada etkili kaynaklar olarak düşünülebilir. Tüysüz'ün (2007,21); Fertman ve Long'dan (1990,395) aktardığına göre, öğrenciler okulda, kendilerine "başkalarını etkileyen bireyler olarak bakmakla" liderliğe başlayabilecekleri belirtilmektedir. Bu araştırmacılara göre liderlik becerilerinin öğretilmesi, standart öğretim programlarında uygulanması ile mümkündür. Öğretim programlarında; liderliğin temel özellikleri, liderlik felsefesi, liderlik rol ve davranışları, liderlik pratikleri, karar verme, yönetme gibi kavramlar kazanımlar ve etkinlikler şeklinde yer alabilir. Liderliğin özellikle ilköğretimin ilk yıllarında temel bazı derslerde öğrencilere kazandırılması ilerleyen yıllarda ise proje hazırlama, girişimcilik, sosyal sorumluluk gibi ders ve etkinlikler ile desteklenmesi liderliğin öğretilmesi sürecinde önem taşımaktadır. Bu bağlamda bireylerin bilişsel, duygusal ve fiziksel gelişimleri sürecinde önemli bir yere sahip olan ilköğretimin önemini vurgulamaktadır.

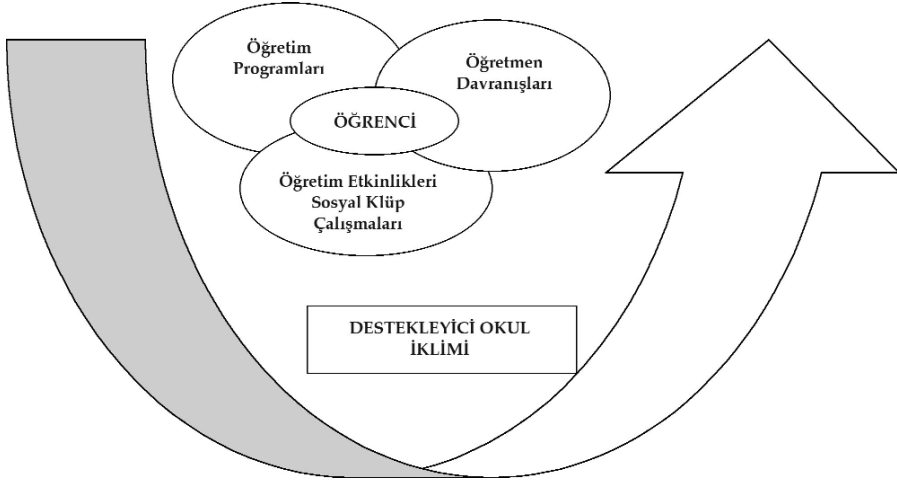
İlköğretim 6-14 yaşları arasında ve çocukların hızla sosyalleştikleri bir dönemdir. Toplum yaşamına ilk adımların atıldığı bu evrede çocuk yaşam alanını genişletir (Senemoğlu, 2005,47). Zamanının önemli bölümünü mahallesindeki ve okuldaki arkadaşlarıyla geçirir . Bu süreç içerisinde çocuğun yaşamında arkadaşları ve onlarla olan ilişkileri önem kazanmaya başlar. Bu evrede sosyal, çalışkan ve başarılı olan çocukların ileride yetişkinlik döneminde topluma daha iyi uyum sağladıklarını, sosyal ilişkilerde daha başarılı olduklarını ve gelir düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Hatta öyle ki bu dönemde sıkı çalışmaya istekli ve yetenekli olma, yaşamın ileriki yıllarında başarılı olmada, sosyal konum, ailedeki ilişkiler ya da zeka gibi geçmişe dayalı diğer etmenlerden daha önemli bulunmuştur (Eripek, 1998,106). Buna göre liderlik becerilerinin kazandırılmasında bu dönem stratejik bir öneme sahip sonucuna ulaşılabilir.

Karnes ve Bean (1990) ilköğretim çağındaki öğrencilerde gözlenebilecek liderlik özelliklerini şöyle belirtmiştir:

- mücadele isteği,
- problemleri yaratıcı bir şekilde çözme becerisi,
- eleştirel muhakeme yeteneği,
- yeni ilişkileri görme becerisi,
- sözlü ifade kolaylığı,
- düşünce ve harekette esneklik,
- belirsizliğe tahammül becerisi,
- başkalarını motive etme becerisi şeklindedir.

Karnes ve Bean'ın vurgulamaları bağlamında ilköğretim çağındaki öğrencilerin doğal bir liderlik kazanma potansiyeline sahip oldukları söylenebilir. Liderlik gelişimini etkileyen faktörleri okul bağlamında ele alındığında iki temel kategori oluşturulabilir. Bu kategoriler okul içi ve okul dışı olarak ele alınabilir. Şekil 1'de bu faktörlerin iç bileşenleri ile etkileşimleri gösterilmiş ve tartışılmıştır:

Şekil 1. Okul İçinde Liderlik Becerilerini Artıran Öğeler ve Aralarındaki İlişki¹

Öğretim Programları:

Öğretim programı, bir derse ait öğrenme-öğretme süreci içerisinde nelerin, niçin, nasıl bulunması gerektiğini gösteren bir kılavuz bir başka deyişle, bu nitelikleri kapsayan bir proje planıdır. Bir dersin öğretim programında bu derste öğrencilere kazandırılacak davranışların neler olduğu belirlendikten sonra bunlardan hangilerinin birlikte, birbirine benzer etkinlikler içinde öğretilebileceği de ele alınır ve program hazırlanır (Özçelik 1992,4).

Demirel'e göre (2003,6) öğretim programı, okul ya da okul dışında bireye kazandırılması planlanan bir dersin öğretimiyle ilgili tüm faaliyetleri içeren yaşantılar düzeneğidir. Öğretim programı, bir eğitim basamağında çeşitli sınıf ve derslerde ele alınacak konularla ilgili bütün öğretim faaliyetlerini barındırmaktadır.

Öğretim programlarında yer alan kazanımların liderlik özelliklerini destekleyici yönde olması bu becerinin gelişmesi açısından önemlidir. Öğretim programlarında yer alan hedef (kazanım), içerik, eğitim durumu ve sınav süreçleri; öğretim sürecini, öğretim etkinliklerini ve öğretmen davranışlarını etkilemektedir. Bu etkileme alanlarından biri de öğrencilerin kişisel gelişimleridir. Çünkü kontrollü ortamlar olan sınıflarda öğretmenler, öğretim programının gerektiği şekilde öğretim yaparlar.

1 İlgili şekil araştırmacı tarafından literatür incelenerek düzenlenmiştir.

Buna göre öğrenciyi öğretim süreçlerinde aktif ve inisiyatif alan lider öğrenci rolüne sokmada, öğrencilerde oluşacak davranış örüntülerinin düzenlenmesinde program süreci stratejik olarak önemli bir role sahiptir. Öğretim süreçlerinde girişimci, inisiyatif alan ve grubu amaçlar doğrultusunda yönlendirme pratiklerine sahip olan öğrenciler yetiştirme özelliklerine sahip öğretim programları, liderliğin oluşumunu ve gelişimi destekleyicidir. Öğretim programlarına liderliği destekleyici kazanımlar konulabileceği gibi ders dışı etkinliklerle de bu süreç desteklenebilir. Ders dışı bu sürecin oluşmasında öğretmen davranışlarının önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Öğretmen Davranışları/ Öğretim Etkinlikleri

Öğretim süreçlerinde öğretmen davranışları öğrencilerin liderlik gelişimini olumlu ya da olumsuz olarak etkilemektedir. Öğrencilerinde sorumluluk geliştirme, problem çözüme, iletişime açık olma, etkileşim becerileri, tutarlı olma, inisiyatif alma ve geliştirme gibi temel liderlik özelliklerini önemseyen ve öğrencilerinde geliştirme-yi amaç edinen bir öğretmenin sınıfında liderlik davranışları da gelişebilecektir. Ayrıca öğretmenlerin aşağıda belirtilen davranışları gerçekleştirmesi öğrencilerinde liderlik becerilerinin gelişimini olumlu etkileyecektir (MEB, Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri, 2009,25) :

- Öğrencilerinin kendi duygu ve düşüncelerini yönetebilecekleri ve kendilerini özgürce ifade edecekleri demokratik bir ortam hazırlanması,
- Davranış yönetiminde bireysel farklılıkları dikkate alma,
- Öğrencilerin başarılı yönlerini öne çıkarma,
- Sınıf kurallarını birlikte belirleme,
- Öğrencilerin sınıf vizyonunu oluşturmalarında etkin roller verme,
- Ders planlamalarında, gezi çalışmalarında vb etkinliklerde onların fikirlerini alma ve liderliklerini destekleme,
- İşbirlikçi öğrenme ve grup çalışmalarını destekleme,
- Sergi faaliyetleri, bilim şenlikleri, toplantı ve konferans gibi etkinlikleri öğrencilerin yapmalarını sağlama,
- Risk alma ve girişimci olma özelliklerini destekleyici etkinlikler yapma.

Yukarıdaki uygulamalara ek olarak öğretmenin öğrencilerine kendilerini ifade edecekleri ortamlar yaratarak, davranışları ile model olması gerekmektedir. Rol model olarak liderlik becerilerini çeşitli durumlarda öğrencilerine gösteren bir öğretmenin öğrencilerini de doğal olarak liderlik davranış kalıplarına karşı motive olacaktırlar. Çünkü bu yaşlarda öğrenciler yeni fikir ve becerileri denemek ve hangi yeteneklere sahip olduklarını öğrenmek için istekli ve meraklıdırlar (Senemoğlu, 2005,47). Çocuklar “aynı zamanda güvenlik, anlayış ve cesaretlendirme isterler. Bu özellikler bilginin keşfi, becerilerin gelişimi, kabiliyetlerin testi ve yeni ufukların keşfi için fırsatlar tanıyan öğretmen davranışları gerektirmektedir” (Epstein, 1977; akt: TÜYSÜZ, 2007,23).

Öğretmenlerin öğrenme-öğretme süreçlerinde izleyecekleri öğretim stratejileri ve kullanacakları yöntem ve teknikler, öğrencilerin liderlik becerilerini desteklemede önemlidir. Liderliği destekleyici öğretim yöntemlerinin temel özelliği öğrencilerin ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelmeleri, küçük gruplar halinde birbi-

rinin öğrenmesine yardım ederek çalışmaları, problem çözmeleri, olay ve durumlara farklı ve çok yönlü bakabilmeleri, kendilerini ifade etme, fikirlerini savunma, temellendirme ve gerçekleştirme şeklinde sıralanabilir. Aşağıda liderliği destekleyici öğretim stratejileri, yöntem ve tekniklerin bir kısmı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Liderliği Destekleyici ve Geliştirici Öğretim Strateji, Yöntem ve Teknikler²

Strateji/Model	İşbirliğine dayalı öğretim modeli ve uygulamaları
	Yapılandırmacı öğretim modeli
	7E-5E modeli
	Çoklu zekâ modeli (Sosyal Zekâ Alanı)
	Kubaşık öğrenme modeli
	Araştırma-inceleme stratejisi
	Buluş yoluyla öğretim stratejisi
Yöntem	Tartışma ve tartışma teknikleri
	Problem çözme
	Proje
	Örnek olay
	Ekip çalışması
Teknik	Beyin fırtınası
	Görüş geliştirme (Serbest kürsü)
	Görüşme-Sergi-Alan gezileri-Müze eğitimi
	Akvaryum- kartopu
	Top taşıma-Dedikodu-Mahkeme
	Altı şapkalı düşünme/ Altı ayakkabılı uygulama tekniği
	Aktif öğretim teknikleri
	Benzetim-eğitsel oyun
	Drama- rol oynama
	İstasyon-Yap boz tekniği
	Kolegyum-Zıt panel
	Büyük-küçük grup tartışmaları

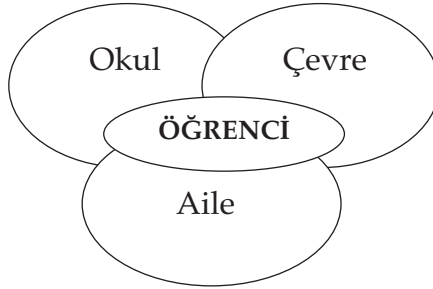
Öğretmenler okul ve sınıf içinde çeşitli kurulların oluşturulmasında seçim süreçlerine önem vererek öğrencilerin adaylıklarını desteklemeli öğrenci klüpleri ve sınıf başkanlığı gibi uygulamalarda buna dikkat etmelidir. Ayrıca öğrencilerin okul içinde ya da çevresinde proje geliştirmelerini sağlamaları ve teşvik etmelidir.

2 İlgili tablo araştırmacı tarafından literatür incelenerek düzenlenmiştir.

Sınıf içi bu uygulamaların daha etkili olması için okul ikliminin destekleyici özelliğine vurgu yapılmalıdır. Destekleyici okul iklimi; öğretim programlarının etkisini artıran, öğretim etkinliklerinin niteliğini yükselten ve öğretmen davranışlarının etkili olmasını sağlayan bir özellik taşımaktadır. Okullar öğrencilerin çok zaman geçirdikleri ve sosyalleştikleri bir ortamdır. Öğretimsel yaşantıların yanısıra okullarda öğrenciler çeşitli amaçlarla zaman geçirirler. Boyer'e (1987) göre "öğrencilerin okulda geçirdiği zamanın ve aktivitelere katılma şekillerinin, onların okul deneyimlerinin kalitesi üzerinde potansiyel etkisi olduğunu göstermiştir". Bu deneyimler arasında olan liderlik, öğrenci gelişimi için en önemli görevlerden biri olarak görülmektedir. Okulun öğrencilerin liderlik rollerini destekleyici olanakları sunması ve oluşturması, öğrencilerin "katılma" ve "yönetme" becerilerini desteklemesi açısından önemlidir. Okul öğrenci kurulları, öğrenci kulüpleri, proje yöneticiliği, topluma hizmet çalışmaları, öğrenci temsilciliği, okul öğrenci meclisi üyelik ve başkanlığı seçimleri gibi uygulamalar katılma ve yönetme sürecine örnek olarak verilebilir. Bu uygulamalarda öğrencilerin görev alması ve aldıkları kararın uygulanmasını sağlamak okul yönetiminin temel görevlerinden biridir. Ayrıca izcilik faaliyetlerinin düzenlenmesi, spor takımlarının kurulması, münazara takımlarının oluşturulması, dans ve halk dansları gibi grupla yapılan etkinliklerin artırılması öğrencinin liderlik gelişim sürecini destekleyen ve geliştiren uygulamalardır. Özet olarak destekleyici okul iklimi, öğrencilerde grubu harekete geçirme, grupça yapılan görevleri tamamlamak için istekle çalışabilme ve gruba karşı sorumluluk duyabilme gibi tutum, davranış ve becerilerin kazandırılmasında ve liderlik özelliklerine sahip bireylerin yetişmesine destek olmaktadır.

Liderlik becerilerini kazandırmada okul içi faktörler kadar okul dışı faktörler de önemlidir. Bu durum Şekil 2 yardımıyla verilmeye çalışılmıştır.

Şekil 2.Okul Dışında Liderlik Becerilerini Artıran Öğeler ve Aralarındaki İlişki³

Aile ve çevre, bireyin okul dışında maruz kaldıkları yaşantıların temel kaynaklarıdır. Bu kaynakların birbiriyle etkileşimi ve birbirini desteklemesi liderlik özelliklerinin gelişmesi, yerleşmesi ve işlevsel hale gelmesinde önemlidir. Aile yapısı bir çocuk okula gitmeden çok önce öğrenci liderlik algılayışını etkilemektedir. Karar vermeyi, katılımı teşvik eden ve liderlik açısından çocuklarına olumlu örnek olan ebeveynler,

3 İlgili şekil araştırmacı tarafından literatür incelenerek düzenlenmiştir.

liderlik gelişimini teşvik etmektedirler. Gardner'a (1990 ,163) göre, çocukta güven duygusunun oluşması, yaşamın ilk yıllarında ebeveynlerin desteğinin yeterliliğinden güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Gardner, evde, temel değerlerin oluştuğunu, ebeveynlerin model olarak alındığını söylemekte ve tüm bunların liderlik potansiyelinin daha sonra ortaya çıkışını etkilediğini belirtmektedir (akt:Tüysüz 2007,28).

- Aile içinde liderlik potansiyelini geliştirici bazı öneriler aşağıda verilmiştir:
- Çocuğun aile içinde kendi kararlarını alabilmesi,
- Yolu tarif etme, basit alış verişleri yapabilmesi,
- Evde yapılacak herhangi bir işe yardım etmesi,
- Bir hedef koyması ve bu hedef doğrultusunda uğraş vermesini sağlanması,
- Arkadaş ve akran gruplarına katılması, ev toplantıları yapmaya izin verilmesi,
- Çevre ile ilgili çeşitli projeler düzenlemesi,
- Girişimciliğini artırmaya teşvik edilmesi,
- Söz hakkı verilmesi ve tartışma kurallarının farkında olunması,
- Liderlerin özyaşam öykülerini okuması,
- Liderlerin biyografik filmlerini izlemesi,
- Özgüveni destekleyici faaliyetleri sağlaması,
- İzcilik, koro üyeliği, spor takımlarında yer alması,
- Eşli dans ya da halk oyunlarına katılma,
- Onların seviyesine uygun bir sorumluluk vererek bunu gerçekleştirebilmeleri için yardımcı olunması,
- Aile içerisinde görev dağılımı ve yardımlaşma konusunda çocuklara örnek teşkil edecek davranışlarda bulunulması.

Bireylerde liderlik potansiyelini geliştirici aile, çevre ve okul faktörlerinin genel özellikleri bağlamında okul içi etkinlikler bu çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır. İlköğretim kademesinde liderlik gelişimini destekleyici özelliğe sahip Hayat Bilgisi dersinin hem genel yapısı hem de hedef kitlenin dönemsel özellikleri bağlamında önem kazanmaktadır. Bu dersin kazanımları ve içeriği liderlik özelliklerini geliştirebilir. Öğrencilerin yaşamsal temel bilgi ve becerileri kazandığı yaşamdaki varlık ve olaylarla bağlantıların kurulduğu bu ders, özellikle öğrencilerin sosyal, kültürel ve kişisel yönden gelişmelerini sağlamaktadır. Aşağıda Hayat bilgisi dersinin genel özellikleri verilmiştir.

Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programlarında Liderlik Öğretimi

Hayat Bilgisi Dersinin Genel Perspektifi

İlköğretimin 1, 2 ve 3. sınıflarında okutulan Hayat Bilgisi dersi doğal, toplumsal, sanatsal düşünce ve değerlerin birleşmesinden oluşmuştur. Hayat bilgisi dersi toplu öğretim yaklaşımına dayalı olarak oluşturulmuş bir derstir. Çocukların hem kendilerini hem de içinde yaşadıkları toplumu ve dünyayı tanımaları için tasarlanan bu ders kendisiyle, toplumsal çevresiyle ve doğa ile barışık; kendini, milletini, vatanını ve doğayı tanıyan, koruyan ve geliştiren mutlu bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Hayat Bilgisi dersi, ilköğretimi I. kademe (1-3.sınıf) temel ders özelliği taşı-

maktadır. Çocuğun içinde yaşadığı toplumsal (okul, ev, aile, mahalle vb.) ve doğal hayattan (mevsimler ve özellikleri gibi) alınan ve çocukların hayata hazırlanmalarını sağlayan ünite ve temalar Hayat bilgisi dersinde ele alıp incelenir (Güçlü ve diğ., 2001,34).

Bu ders ile çocuk, bu dersle yaşadığı yakın çevresinden uzak çevresine; yaşadığı somut alandan soyut alana doğru açılım gücü kazanmaktadır. Yaşamı, kendisini ve çevresini bu dersin içerikleriyle tanımayı, kavramayı, keşfetmeyi öğrenmektir (Topses, 2001,67). Hayat Bilgisi dersi, öğrencilerin iyi, bir insan, iyi bir vatandaş olması, çevresine etkin ve olumlu bir biçimde uyum sağlayabilmesi için gerekli olan temel davranışların kazandırılmasını amaçlayan bir derstir (Komisyon, 1995). Çocukların hem kendilerini hem de içinde yaşadıkları toplumu ve dünyayı tanımaları için tasarlanan bu ders, 1924, 1936, 1948, 1968 ve 1998 ilköğretim programlarında yer almıştır. 2005 yılı programında da aynı adla yer almaktadır. Hayat Bilgisi dersinde “Okul Heyecanım”, “Benim Eşsiz Yuvam”, “Dün, Bugün, Yarın” adlı temalar yer almaktadır. 2005 yılı programı diğer programlardan farklı olarak öğrenci merkezli etkinlik temelli yapılandırmacı bir anlayış ile düzenlenmiştir. Yeni anlayışa göre hazırlanan Hayat Bilgisi dersi programının genel özellikleri aşağıda belirtilmiştir.

Hayat Bilgisi Programın Vizyonu ve Liderlik

Hayat Bilgisi dersine ayrılan sürenin büyük bir bölümünde öğrencilerin kendi girişimleriyle gerçekleştirecekleri ve öğretmenlerin öğrencilere doğrudan bilgi aktarmak yerine sadece ve sadece yol göstereceği etkinlikler aracılığıyla,

- Öğrenmekten keyif alan,
- Kendisiyle, toplumsal çevresiyle ve doğa ile barışık,
- Kendini, milletini, vatanını ve doğayı tanıyan, koruyan ve geliştiren,
- Gündelik yaşamda gereksinim duyulan temel bilgilere, yaşam becerilerine ve çağın gerektirdiği donanıma sahip,
- Değişikliklere dinamik bir biçimde uyum sağlayabilecek kadar esnek,
- Mutlu bireyler yetiştirmek amaçlanmıştır (MEB, 2005).

2005 yılında uygulamaya konulan yeni ilköğretim programlarında öğrencilerin temel yaşam becerilerini kazanmalarına ve olumlu kişisel nitelikler geliştirmelerine yardımcı olmak amacıyla eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim, problem çözme, araştırma, karar verme, bilgi teknolojilerini kullanma, girişimci olma, kişisel ve sosyal değerlere önem verme, öz yönetim gibi beceriler her programda altı çizilerek belirtilmiştir. Hayat bilgisi dersi öğretim programlarında liderlik olgusu, öz yönetim becerileri başlığı altında verilmiştir. Öz yönetim becerileri aşağıda belirtilmiştir (MEB, 2005);

Öz yönetim

- Etik davranma,
- Eğlenme,
- Öğrenmeyi öğrenme,
- Amaç belirleme,
- Kendini tanıma ve kişisel gelişimini izleme,

- Duygu yönetimi,
- Kariyer planlama,
- Sorumluluk,
- Zamanı ve mekânı doğru algılama,
- Katılım, paylaşım, işbirliği ve takım çalışması yapma,

Liderlik,

- Farklılıklara saygı duyma,
- Öz yönetim becerisi altında liderlik özellikleri de şöyle belirtilmiştir: (MEB, 2005);
- Vizyon ve amaç belirleme, bunları tasarlama,
- Grubu bir fikre ya da duyguya inandırma,
- Grup üyeleri arasındaki anlaşmazlıkları çözüme ve müzakerecilik,
- Üyeleri ortak amaç doğrultusunda güdüleme ve yol gösterme,
- Ödüller belirleme,
- Grup hakkında olumlu bir imaj yaratma ve başka grupların desteğini sağlamak için sağlam bir temel oluşturma,
- Eleştirilere karşı grubu savunma,
- Başka gruplarla iş birliği oluşturma ve diğer gruplardan destek sağlama,

Liderlik becerilerinin temel dinamikleri olan vizyon belirleme, grubu inandırma, motive etme, harekete geçirme, işbirliği yapma, grup aidiyeti gibi özellikler, Hayat bilgisi programında yer almaktadır. Aynı zamanda öz yönetim becerileri içerisinde liderlik olgusunu destekleyici amaç belirleme, sorumluluk, katılım, paylaşım, işbirliği ve takım çalışması yapma, farklılıklara saygı duyma gibi yeterlikler de bulunmaktadır. Özellikle işbirliği ve takım çalışması yapma yeterliğinde liderliği destekleyici başkalarıyla iş birliği yaparak çalışma ve plan yapma, grupla, problem ve çatışma çözüme becerilerini uygulama, amaçlara ulaşmak ve başarılar elde etmek için birbirlerine destek olma ve ödüllendirme gibi birçok özellik bulunmaktadır.

Ayrıca programda Atatürk ile ilgili kazanımlarda liderlik özelliklerine yer verilmiştir. Örneğin "Atatürk'ün kişilik özellikleri ile ulusal bir lider olması arasında bağlantı kurar." "Atatürk'ün ulusal bir lider olarak Türk milletine yaptığı hizmetleri açıklar." gibi kazanımlar ile liderlik özellikleri arasında bağlantı kurulmuştur. Atatürk gibi büyük bir liderin liderlik özelliklerinin öğrencilere aktarılması bu anlamda önemlidir.

Hayat bilgisi dersi öğretim programında liderlik becerileri, geleneksel liderlik anlayışına göre grup tabanlı oluşturulmuş, yeni liderlik anlayışının temel özelliği olan değişim ve dönüşüm yönetimi, risk alma, yaratıcılık vb. kavramlara yer verilmiştir. Liderlik kazanımları temalar bağlamında şöyledir: Okul Heyecanım temasında üç, Benim Eşsiz Yuvam temasında üç, Dün, Bugün, Yarın temasında ise bir kazanım bulunmaktadır. Sınıflar bazında ise birinci sınıfta bir, ikinci sınıfta dört, üçüncü sınıfta iki kazanım bulunmaktadır. Hayat bilgisi programında toplam yedi liderlik kazanımı bulunmaktadır.

Aşağıda liderlik olgusunun Hayat bilgisi dersi içinde işleniş sürecinde kullanılan temalar ve kazanımlar tablolaştırılarak verilmiştir.

Tablo 2. Liderlik Olgusunun Tema- Kazanım Tablosu

ÖZ YÖNETİM BECERİLERİ	TEMALAR									Toplam Kazanım Sayısı
	Okul Heyecanım			Benim Eşsiz Yuvam			Dün, Bugün, Yarın			
	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	
Liderlik Kazanım Sayısı	-	2	1	1	1	1		1		7

Tablo 3. Okul Heyecanım Temasında Liderlik Kazanımları

OKUL HEYECANIM TEMASI		
I. Sınıf Liderlik Kazanımları	II. Sınıf Liderlik Kazanımları	III. Sınıf Liderlik Kazanımları
	<p>Kulüp ve diğer grup çalışmalarında yapılacak işler konusunda arkadaşlarını yönlendirir, onları cesaretlendirir, gerektiğinde yardımda bulunur.</p> <p>Grup çalışmaları sırasında başka gruplarla dayanışma içine girerek kendi grubuna destek sağlar.</p>	<p>Sınıfındaki ve okulundaki öğrencilerin mutlu olması için bir fikir üretir, arkadaşlarını ikna eder ve bu fikir etrafında bir araya getirir.</p>

İlköğretim birinci sınıfta okul heyecanım temasında liderlik kazanımı bulunmamaktadır. İkinci sınıfta iki, üçüncü sınıfta ise bir kazanım bulunmaktadır. Bu kazanımlarda ilköğretim öğrencilerinin kulüp çalışmaları aracılığı ile grup dinamiğini algılamaları ve diğer arkadaşlarını bir amaç doğrultusunda yönlendirme ve cesaretlendirme becerilerini geliştirmek amaçlanmıştır. Bu kazanıma bağlı olarak grup çalışmaları ve dayanışma bir diğer kazanımda öğrencilere kazandırılmak istenmiştir. Üçüncü sınıfta öğrencilerin yeni fikirler üretmek bu fikirler bağlamında bir araya gelme becerileri kazandırılmak istenmiştir. Hayat bilgisi dersi programı'nda temalar, beceriler, ara disiplinler, kişisel nitelikler diğer derslerle bütünleştirilebilmekte; aynı zamanda da çocuğun dünyasındaki olgu ve olayları yansıtmaktadır. Buna göre Okul Heyecanım temasında öğrencilerin okul yaşantıları içerisinde kazandıkları özellikler bağlamında liderlik geliştirilmek istenmiştir. Genel olarak bu temada liderlik kazanımları genelinde olduğu gibi grup eksenli liderlik özellikleri kazanımlara yansımıştır. Değişime açık olma, işbirliği üretme, vizyon desenleme, misyon ve strateji belirleme, izleyenlerini amaca güdüleme gibi yeni liderlik anlayışının gerekleri öğrenci düzeyinde öğrencilere kazandırılması gerekmektedir.

Tablo 4. Benim Eşsiz Yuvam Temasında Liderlik Kazanımları

OKUL HEYECANIM TEMASI		
I. Sınıf Liderlik Kazanımları	II. Sınıf Liderlik Kazanımları	III. Sınıf Liderlik Kazanımları
Ailesindeki liderin/ liderlerin ailedeki rolünü fark eder.	Aile yaşamında aldığı liderlik rolünü açıklar.	Çeşitli ortamlarda liderlerin gruplar ve toplumlar üzerindeki etkilerini araştırır.

Benim Eşsiz Yuvam temasında liderlik becerileri 1, 2 ve 3. sınıflarda birer kazanım şeklinde verilmiştir. Tema, ailenin temel özellikleri bağlamında aile içi ilişkilerin, yardımlaşma, dayanışma ve görev dağılımı gibi özellikleri içermektedir. Buna göre aile içi liderlik özellikleri temel eksen alınmıştır. Ailesindeki liderlik becerileri gösteren bireyleri ve bunların rolünü fark etmesi ve kendi aldığı liderlik rolünü açıklama gibi yeterlikler öğrencilere kazandırılmak istenmiştir. Üçüncü sınıfta ise aile dışına çıkılarak çeşitli ortamlarda liderlerin grup üzerindeki etkilerini araştırma temel alınmıştır. Bu kazanımlar çeşitli etkinlik örnekleri ile öğrencilere kazandırılmak istenmiştir. Dün, Bugün, Yarın temasında II. sınıfta bir liderlik kazanımına yer verilmiştir.

Tablo 5. Hayat Bilgisi Öğretim Programında Verilen Liderlik Etkinlikleri

KAZANIM	ETKİNLİK
Kulüp ve diğer grup çalışmalarında yapılacak işler konusunda arkadaşlarını yönlendirir, onları cesaretlendirir ve gerektiğinde yardımda bulunur.	Birlikte Başarabiliriz! Sınıftaki öğrenci sayısına göre gruplar oluşturulur. Her bir gruptan şarkı ya da tezahürat bulmaları istenir. Grup üyeleri diğer gruplarla da bağlantı kurarak şimdiye kadar bilinen tezahüratlar hakkında konuşurlar. Birbirlerine cesaret verici sözler söyleyerek grupla birlikte başarılarını kutlamakta kullanacakları bir şarkı ya da tezahürat oluştururlar.
Grup çalışmaları sırasında başka gruplarla dayanışma içine girerek kendi grubuna destek sağlar.	Bir Elin Nesi Var İki Elin Sesi Var Öğrencilerin yakın çevrelerinden yardımlaşma ve dayanışma içinde yapılan işlere örnekler vermeleri istenir. Sınıf sayısına göre gruplar oluşturulur. Yardımlaşma ve dayanışmaya neden gerek duyulduğu tartışılır. Bir proje konusu belirlenir. Bu projeyi nasıl geliştirebilecekleri üzerinde düşünerek, birbirlerinden hangi konularda destek olabileceklerini belirlemeleri istenir. Çalışmalar sırasında kendi gruplarına yardımcı olarak, dayanışma ile işleri daha kolay ve çabuk bitirdiklerini fark etmeleri sağlanır.

<p>Sınıftaki ve okulundaki öğrencilerin mutlu olması için bir fikir üretir, arkadaşlarını ikna eder ve bu fikir etrafında bir araya getirir.</p>	<p>Bir Fikrim Var! Gruplar oluşturarak sınıflarındaki ve okullarındaki arkadaşlarının mutlu olmaları için neler yapabilecekleri ile ilgili fikir üretmeleri istenir. Ürettikleri fikir etrafında sınıf ve okul arkadaşlarını ikna ederek bir araya getirmeleri sağlanır.</p>
<p>Aile yaşamında aldığı liderlik rolünü açıklar.</p>	<p>Ben de Lider Olabilirim Öğretmen tarafından ailede kimin, ne zaman, nasıl lider olduğunu içeren örnek durumların listesi hazırlanır. Listeyi öğrenciler işaretler. Farklı durumlara örnek vermek isteyen öğrencilere fırsat verilir. Duygularını anlatmaları istenir.</p>
<p>Çeşitli ortamlarda liderlerin gruplar ve toplumlar üzerindeki etkilerini araştırır.</p>	<p>Ritmi Tuttur Öğrenciler sınıfa üzerine vurulduğunda ses çıkaran çeşitli eşyalar getirirler. Eşyalara vurarak ses çıkarmaları istenir. Çıkardıkları seslerin bir gürültü oluşturduğu fark ettirilir. Bir lider seçilir. Liderin bir ritim tutturması ve grubun da ritme uyması sağlanır. Lidere yeni ritimler denemesi ve grubu yönlendirmesi söylenir. Çalışma sonunda liderlerin sorumluluğu ve gruplar üzerindeki etkileri tartışılır. Öğrenciler günlük hayatlarındaki bir liderle ilgili bilgi toplarlar.</p>

Tablo 5'te verilen bu kazanımlar incelendiğinde katılım, grup dinamikleri, grubu etkileme ve işbirliği gibi temel ve geleneksel özelliklere yer verilirken, vizyon kurgulama, oluşan vizyonu gruba sunma ve inandırma, yenilikçi, değişim başlatma ve sürdürme, iletişim kurma gibi becerilere dönük kapsayıcı etkinlik örneklerine yer verilmemiştir. Kazanımlarda var olan bu özellik etkinliklerde de görülmektedir. Buna göre liderliğin geleneksel yapısına uygun etkinliklere yer verilmişken yeni liderlik paradigmasının özelliklerine yer verilmemiştir sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca öz yönetim becerileri ile liderlik becerileri arasında bir ilişki kurulmamıştır.

Yeni ilköğretim programında yer alan temel beceriler ile liderlik becerileri arasında bağlantıların genel olarak kurulmadığı görülmektedir. Liderlik becerilerini geliştirici birçok temel beceri alanı programda yer almaktadır. Eleştirel düşünme, Yaratıcı düşünme, Araştırma, İletişim, Problem çözme, Girişimcilik, Karar verme, Kaynakları Etkili Kullanma gibi beceri alanları liderliğin temel özelliklerini kapsamaktadır. Bu durumun oluşması liderlik öğretimi açısından olumlu görülmesine rağmen, liderlik kazanımları arasında bağlantılar kurulmamıştır.

Buna ek olarak programda belirtilen liderlik özelliklerinin içi boş bırakılmıştır. Liderlik becerilerinin betimlemeleri bu etkinlikler ile öğrencilere kazandırılması güç görünmektedir. Etkinlikler belirlenen becerilere hizmet edici nitelikte değildir. Ayrıca ilköğretim birinci sınıfta liderlik becerilerini geliştirici kazanımların olmaması da önemli bir eksikliklerdir.

Yukarıdaki kazanımların sadece öğrencilere aktarılması liderlik becerilerinin kazandırılmasında etkili olmayacaktır. Öğretmenlerin öğrencilerinde bu becerileri geliştirici ek uygulamalar yapmaları, okulun destekleyici iklim özelliklerini oluşturmaları ve öğretim sürecinin tamamlayıcı ögesi olan ailenin de gerekli davranış ürünlerini ortaya koymaları gerekmektedir.

Değerlendirme

Liderlik, genel olarak belirlenen hedeflere ulaşmak için örgüt yapısı ya da grup içi izleyenleri etkileme, güdüleme ve yönlendirme yeteneğidir. Ayrıca etkin ve verimli bir şekilde yönlendirme ve enerji oluşturabilmedir. Liderliğin belirgin özellikleri son dönemlerde değişim ve dönüşüm bağlamında farklılıklar oluşturmakla birlikte yapının amaçlara ulaşabilmesini sağlamak için insan kaynağını etkin ve verimli bir şekilde yönlendirme ve bu amaçla vizyon ve bir enerji oluşturabilme sürecidir.

Bu özellikler, liderin süreçte tek karar verici olmadığı; ekibiyle birlikte hareket etme gerekliliği, misyon ve vizyon sahibi olması, esnek ve yetkilendirici olması günümüzde liderliğin, artık doğuştan gelen bir hak ve imtiyaz, bir güç ve yetenek olmaktan ziyade, sonradan elde edilebilen, öğrenilebilen ve geliştirilebilen bir nitelik olduğunu ortaya koymaktadır. Bu anlamda liderlik potansiyelinin ortaya alması, desteklenmesi ve harekete geçirilmesi bireylerin erken yaşlarda eğitim almasına bağlıdır. Bu anlamda ilköğretim kademesinin ve bireylerin kişilik gelişimlerinde etkili olan 6-14 yaş grubunun kritik dönemsel özelliklerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde özellikle dersler, öğretim programları ve etkinlikler temelinde liderlik öğretileri önem kazanmaktadır. Bu süreçte özellikle öğrencilerin disiplinler arası derslerle etkileşime girdikleri ve yaşama hazırlandıkları Hayat bilgisi dersi, stratejik bir özelliğe sahip olmaktadır. Türkiye’de 2005 yılında değiştirilen ve öğrenmeyi pasif bir süreç değil öğrencinin öğrenme sürecine katılımını gerektiren aktif, sürekli ve gelişimsel bir işlem olarak gören öğrenci merkezli ve yapılandırılmı bir anlayışla düzenlenen Hayat bilgisi dersi, öğretim programlarında liderliği öz yönetim becerisi olarak öğrencilere kazandırılmak istenmektedir. Bu öğretim süreci üç temada ilköğretimin ilk üç yılı içinde öğrencilere kazandırılmaktadır. Doğrudan yedi kazanım ile öğrencilere liderlik becerileri kazandırılmak istenmekte, dolaylı olarak ise katılım, paylaşım, işbirliği ve takım çalışması yapma ve sorumluluk gibi diğer öz yönetim yeterliklerinde liderliği geliştirici etkinliklere yer verilmektedir.

Hayat bilgisi dersi öğretim programlarındaki bu kazanımlar çeşitli etkinlik örnekleri ile öğrencilere davranış olarak kazandırılmak istenmektedir. Bu kazanımların programda olması kadar öğrencilere anlamlı ve kalıcı olarak kazandırılması gerekmektedir. Bu yüzden etkinlik örnekleri artırılmalı ve geliştirilmelidir. Ayrıca liderlik kazanımları, eğitsel kol çalışmaları, projeler, kulüp çalışmaları vb. geliştirici etkinlikler ile desteklenmelidir. Öğrencilerin liderlik potansiyelini destekleyici ve geliştirici bu etkinlikler ile gerçek yaşam arasında bağlantı kurulmalı liderlik yetileri işlevselleştirilmelidir. Bu bağlamda öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Ayrıca bu süreçte ailenin de destekleyici bir öge olarak liderlik eğitimi sürecine sokulması gerekmektedir. Çünkü liderlik ve grupla çalışmalar, öğrencilerin benlik saygısı ve sosyal uyumlarına etki etmekte ;kişisel etik, karar verme, problem çözme, risk alma gibi becerileri geliştirmektedir.

◆ Levent Eraslan

Hayat bilgisi dersi programında yer alan liderlik becerileri yanı sıra diğer derslerde de liderlik becerileri geliştirilmeli buna hizmet edici kazanımlara yer verilmelidir. Ayrıca bu derslerdeki liderlik becerileri araştırılmalı etkinlik örnekleri düzenlenmelidir.

Liderlik becerileri bütünsel bir anlayış olarak öğretim kademelerinde yaş döneminin özelliklerine uygun olarak geliştirilmelidir. Öğrencilere okul öncesi ve ilköğretim döneminin özelliklerine uygun olarak liderliğin temel becerileri kazandırılmalı, ortaöğretim ve yüksek öğretimde ise daha çok uygulama pratiklerine yer verilmelidir. Bu amaçla öğretmenlere ve okul yöneticilerine dönük liderlik eğitim programları düzenlenmeli, kılavuz kitaplar oluşturulmalıdır.

Sonuç olarak liderlik, grup bağlamında ortaya çıkan ve hedefler doğrultusunda stratejiler geliştirmeyi amaç edinen ve sonradan öğrenilebilen ve öğretilebilen özellikler bütünüdür. Liderliğin bu tanımı, değişimin ve farklılaşmanın beraberinde getirdiği olumlu ya da olumsuz durumlar ile başedebilecek liderlik özelliklerinin erken yaşlarda desteklenmesine ve geliştirilmesine vurgu yapmaktadır. Etkili liderlik becerilerinin küçük yaşlardan itibaren kazandırılması toplumun gereksinim duyduğu liderlerin de nitelikli yetişmesini sağlayacaktır. Bu süreç, okul özelinde öğretim programları, okul içi etkinlikler ve öğretmen davranışlarıyla desteklenmeli; aile ve çevre ile geliştirilmelidir. Liderliği sadece okul yöneticileri ya da öğretmenlere ait bir özellik halinde ele alan yanlış anlayış terkedilerek öğrencilere dönük liderlik eğitim programları düzenlenmelidir.

Hayat bilgisi dersi de okul-yaşam bağlamında öğrencilerin kendi özfarkındalıklarını ve çevresini tanıma, kendini geliştirerek çevreye uyum gösterme, yaratıcı, eleştirel ve analitik düşünme gibi becerileri geliştirerek, toplumun ve çevrenin gereksinimlerine duyarlılık üretme gibi duyguları ve becerileri geliştirir. Bu özellikleri ve somut işlemler dönemine yaptığı destek ile Hayat bilgisi dersi liderlik eğitimi önemli bir zemin oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Aydın, Mustafa (1994). **Eğitim Yönetimi**, Hatipoğlu Yayınları, Ankara.
- Bayrak, Sabahat (1997). "Değişen Liderlik Anlayışı ve Türkiye Gerçeği", **21. Yüzyılda Liderlik Sempozyumu**, Cilt: 1, Deniz Harp Okulu İstanbul.
- Black J.S., Porter, L. (2000). **Management**, Prentice Hall, New Jersey.
- Boyer, E.L. (1987). **College: The Undergraduate Experience in America**. New York: Harper & Row, Publishers.
- Bresctick, Emel Topçu (1999). **Yönetim Düşüncesinin Evriminde Liderliğin Gelişimi ve Dönüşümcü Liderlik ve Bir Uygulama Örneği**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, Vehbi (2000). **Eğitimsel Liderlik**, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Çetin, Canan, Esin Can Mutlu (1999). **Yönetim**, Beta Yayınları, 2 baskı, İstanbul.
- Demirel, Özcan. (2003). **Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Gelistirme**. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Eraslan, Levent (2003). **İlköğretim Okulu Müdürlerinin Dönüşümcü Liderlik Özellikleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

- Erçetin, Şule (2000).**Lider Sarmalında Vizyon**, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Erdogan, İlhan (1994). **İşletmelerde Davranış**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul..
- Eripek,Süleyman (1998). “İlköğretim Çağı Çocuklarının Bilişsel, Bedensel ve Kişilik Özellikleri”, **Eğitim Bilimlerinde Yenilikler**, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- Güçlü, Nezahat. (2001). **Hayat Bilgisi Dersi Kitabının Tasarımı**, Nobel Yayın-Dağıtım, Ankara.
- Hellriegel, Don, J.W. Slocum, R. W. Woodman (1998). **Organizational Behavior**, .ed. ITIP,USA.
- Karip, Emin (1998). “Dönüşümcü Liderlik.” **Eğitim Yönetimi**, 4(16).
- Karnes, F. A.ve Bean, S. M. (1990). **Developing Leadership in Gifted Youth** (Report No. EDO-EC-90-4). Reston, VA: Council for Exceptional Children. ERIC. ED. 321490.
- Kaya, Y.Kemal (1991). **Eğitim Yönetimi Kuram ve Türkiye’deki Uygulama**, 4.Baskı, Ankara.
- Kısakürek, M.A., Füsün P. (1987). **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- MEB, (2000), **Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri**,Ankara.
- MEB, (2005). **İlköğretim Hayat Bilgisi Dersi 1-5 Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu**, Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi, Ankara.
- MEB. (2004). **İlköğretim Hayat Bilgisi Taslak Programı**. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı
- MEB. (2005).**İlköğretim Hayat Bilgisi Dersi 1-5 Sınıflar Öğretmen Kılavuzu**, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- MEB, (1995). **Komisyon, İlköğretim Hayat Bilgisi Dersi 1-5 Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu**, Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi, Ankara.
- Northcraft, B.Gregory, Margaret Neak (1990). **Organizational Behavior**. The Dryden Press, USA.
- Özçelik, Durmuş Ali. (1992). **Eğitim Programları ve Öğretim**. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Özden, Yüksel (1999). **Eğitimde Dönüşüm, Eğitimde Yeni Değerler**, Pegem A Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara.
- Redhouse Sözlüğü** (1997).Redhouse Yayınevi, İstanbul.
- Senemoğlu, Nuray (2005). Gelişim, Öğrenme ve Öğretim. Kuramdan Uygulamaya. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Schermerhorn, R.J., James, G.H., Richard N. Osborn (1997). **Organizational Behavior**. 6.th ed., John Wiley Pub.USA.
- Schlechty, Philip C.(2006). **Shaking Up The School House How To Support And Sustain Educational Innvation**, (Çev: Yüksel Özden), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Sternberg, R.J.(2005). **Wics: A Model of Giftedness in Leadership**. Roeper Review, 28(1).
- Şimşek, Hasan (2002).“Liderlik”, **Milli Eğitim Bakanlığı: Eğitim Yöneticisi Yetiştirme Ders Notları**, Ankara.
- Şişman, Mehmet (2002). **Öğretim Liderliği**. Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Tanrıöven, Abdurrahman (2001). “Yol-Amaç Kuramı Açısından Yönetici-Öğretmen İlişkileri” **Eğitim Araştırmaları Dergisi**. 1(2), Ankara.
- Topses, Gürsen. (2001). **Hayat Bilgisi Dersi Kitabı İnceleme Kılavuzu**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tüysüz, Burçak (2007). **Öğrenci Liderliği Programı’nın 6. Sınıf Öğrencilerinin Liderlik Rollerini ve Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Wilson, Fioana (1995). **Organizational Behavior & Gender**, Mc Graww-Hill, U.K.

LEADERSHIP TEACHING IN LIFE SCIENCE COURSE CURRICULUM

Levent ERASLAN*

Abstract

Leadership is one of the most discussed concepts of social sciences. With this property, leadership can be described as affecting individuals systematically, activating and guidance process in the context of over all goals. Although there are many theories related to the leadership, the understanding of leadership that it may occur in individuals in the context of different knowledge, skill, behaviour and leadership is not a whole of innate property; caused to the start of different researches and studies due to the teaching of leadership. There is an important consensus on improving of leadership at individuals especially teaching in early ages and on the topic of reinforcing with systematic educational leadership programme prepared due to this.

In this context education programs are important resources. In this context, the content, the aim and the properties of Science lesson taught in the first stage of the primary level is to develop their leadership skills. Especially, the teaching of life skills-based lesson constitutes on effective base for the leadership skills with teacher activities, supportive school climate and family contribution.

In this study, the gains and activities of leadership teaching in life science lesson teaching programme which was restructured in 2005 and taught at first three classes of primary schools will be discussed and different proposals presented. Also, the availability of leadership teaching, with supportive factors in the context of different theories of leadership will be discussed.

Key Words: Leadership, leadership teaching, life science course, curriculum

---

* Asst. Prof. Dr.; Kırıkkale University , Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Educational Administration, Auditing, Inspection and Planning Programme.